

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ

Цукур Ольга Григорівна

УДК 316.4:159.923

**ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ ОСОБИСТІСТЮ ПРАВОСЛАВНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ СЕКУЛЯРИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА**

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ - 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України

Науковий керівник: доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник
Кочубейник Ольга Миколаївна,
провідний науковий співробітник лабораторії
психології політико-правових відносин
Інституту соціальної та політичної психології
НАПН України

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Савелюк Наталія Михайлівна,
доцент кафедри психології Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

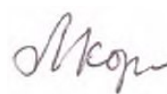
кандидат психологічних наук
Палагнюк Ольга Василівна,
асистент кафедри педагогіки та психології
дошкільної освіти Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Захист відбудеться «20» квітня 2021 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.457.01 в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України за адресою: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту соціальної та політичної психології НАПН України за адресою: м. Київ, вул. Андріївська, 15.

Автореферат розісланий «18» березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Коробка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Надшвидкі темпи виникнення нових форм релігійної взаємодії, що є специфічною ознакою сьогодення, зумовлюють потребу у рефлексії змін соціокультурного контексту та різноманітних уявлень про релігійність загалом. Нині релігійні традиції мають вираження не тільки в доктринальних та інституційних формах, але і виявляються в безлічі практик повсякденного життя. За умов секуляризованої соціальності навіть ті особи, що вважають себе релігійними, оцінюють релігійний вплив на їхнє життя як менш вагомий, внаслідок чого спостерігаються зміни традицій, норм, правил та інших регуляторів суспільного життя, а також відбуваються істотні зміни у системі ідентичностей особистості.

Слід зазначити, що історія вивчення ідентичності загалом і релігійної ідентичності зокрема, є досить тривалою, а предметом уваги тих чи тих досліджень ставали у різні часи різноманітні їх аспекти. Питанню ідентичності приділялося багато уваги з боку таких науковців як Л. Віготський, Е. Еріксон, І. Кон, С. Макеєв, С. Московічі, В. Тарасенко, З. Фрейд, М. Шульга та інших. Ідентичність як результат процесів соціального конструювання розглядали у своїх працях Н. Антонова, О. Злобіна, В. Климчук, О. Кочубейник, Т. Титаренко, К. Черемних. Проблема релігійної ідентичності в теоретичному і практичному аспектах окреслюється працями закордонних і українських дослідників: А. Арістової, П. Бергера, В. Єленського, А. Забіяко, Г. Кулагіної, Х. Мола, І. Папаяні, С. Рижової, Р. Старка, Л. Филипович, К. Ходжаєвої, О. Шумілової. Досвід вивчення релігії та її трансформації під впливом постмодерних тенденцій розкрито в роботах Ж.-П. Віллема, А. Колодного.

Соціально-психологічний підхід до аналізу православної ідентичності як однієї з форм соціальної ідентичності пропонує розглядати її не як самостійну психологічну даність, а в контексті соціокультурних процесів, підкреслюючи її зв'язок зі складним контекстом сучасного світу. Акцент на вивченні варіативності інтерпретацій повсякденного життя загалом та пошуків особистісної ідентичності, зокрема через релігійну основу буття є актуальним з тих міркувань, що надає доступ до індивідуальних форм релігійності людини. Врахування множинності релігійних проявів відкриває нові можливості у вивченні особливостей конструювання особистістю православної ідентичності і зумовлює розгортання її різноаспектних тлумачень залежно від процесів, які відбуваються одночасно: секуляризації і ресакралізації.

У зв'язку із вищезазначеним набуває актуальності вивчення особливостей конструювання православної ідентичності відповідно до параметрів конкретного культурно-історичного простору, що і зумовило вибір теми дисертаційної роботи – «Особливості конструювання особистістю православної ідентичності в умовах секуляризації суспільства».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в межах науково-дослідницької роботи лабораторії психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Соціальні діалоги у вимірах когнітивного спілкування» (державний реєстраційний номер 0113U002136). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Інституту соціальної та

політичної психології НАПН України (протокол №02/09 від 29.01.2009 р.), узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 26.05.2009 р.), тему уточнено на засіданні вченої ради Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (протокол № 02/20 від 06.02.2020 р.) та узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 2 від 31.03.2020 р.).

Метою дослідження є визначення особливостей конструювання особистістю православної ідентичності та її варіативності як форм інтеграції повсякденних та інституційних основ релігійності особистості в секулярному просторі.

Об'єкт дослідження – православна ідентичність особистості.

Предмет дослідження – особливості конструювання особистістю православної ідентичності в умовах секуляризації суспільства.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. На основі теоретичного аналізу ідентифікувати основні соціально-психологічні тенденції, що відбуваються у соціумі завдяки процесам секуляризації та позначаються на освоєнні особистістю православної традиції й змісті індивідуальної релігійності.

2. Розробити методичний інструментарій та обґрунтувати процедуру дослідження особливостей конструювання особистістю православної ідентичності.

3. Визначити особливості конструювання моделей православної ідентичності як форм інтеграції повсякденних та інституційних основ релігійності особистості в умовах секуляризації суспільства.

4. Виокремити та охарактеризувати змістові особливості складових моделей православної ідентичності, що конструюються в умовах секуляризованого суспільства та визначити їхній внесок у специфікацію моделей.

Характеристика вибірки. У роботі використовувалися вибірки неймовірнісного характеру (вибірка методом снігової кулі, вибірка, керована респондентом) як такі, що найбільшою мірою відповідають вимогам досліджуваної сукупності. Загальний обсяг *вибірки* – 407 осіб віком від 17 до 56 років. Вибіркові сукупності формувалися на базі релігійних громад.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань застосовувався комплекс методів, серед яких:

– *загальнотеоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, класифікація існуючих теоретичних підходів та емпіричних результатів, моделювання) – для вивчення філософської, релігійної, лінгвістичної та психологічної літератури;

– *критичний дискурс-аналіз* – для дослідження особливостей православного дискурсу й визначення нормативних елементів інституційного релігійного дискурсу, які його формують: 1) текстуальний аналіз – для виділення та інтерпретації мовленнєвих одиниць (слова, речення, фрази, фрагменти тексту) та визначення первинних тем; 2) інтертекстуальний аналіз – для виявлення та організації смислового взаємозв'язку концепту «православ'я» (цитати, посилання, алузії тощо); 3) контекстуальний аналіз – для пояснення особливостей співвіднесення інституційних та повсякденних практик в умовах секуляризації сучасного суспільства;

– *психодіагностичні методи*: для дослідження внутрішньої та зовнішньої релігійності особистості застосовано «Шкали релігійної орієнтації» (Г. Олпорта, Д. Росса) та «Тест структури індивідуальної релігійності» (Ю. Щербатих); для визначення рівнів секуляризації застосовано питальник «Структура секулярного поля сучасного суспільства» (авторський); метод семантичних універсалій для визначення повсякденних релігійних практик, процедури бесіди, інтерв'ю та експертних оцінювань – для забезпечення репрезентативності змісту опитувальника;

– *математико-статистичні методи* – для якісного та кількісного аналізу емпіричних даних (кластерний аналіз – для побудови моделей православної ідентичності; дисперсійний аналіз та U-критерій Манна-Уїтні – для виявлення статистично значущих відмінностей в показниках релігійності особистості; конфірматорний факторний аналіз, кореляційний аналіз (кореляції нульового та першого порядку), α Кронбаха, λ Гутмана, δ Фергюсона – для доведення структури, надійності та валідності шкал опитувальника; коефіцієнт рангової кореляції ρ Спірмена – для встановлення міри подібності повсякденних практик).

Опрацювання кількісних даних відбувалося методами математико-статистичного аналізу за допомогою комп'ютерного пакету IBM SPSS Statistics for Windows 22.0.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувалися методологічним обґрунтуванням його вихідних позицій; використанням взаємодоповнюючих методів, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження. Для перевірки і підвищення надійності інтерпретацій застосовувалися процедури *триангуляції даних* (використання різних джерел при проведенні дослідження), *триангуляції методів* (звернення до різних методів вивчення одного об'єкта та варіації даних в межах одного метода) та *теоретичної триангуляції* (використання різних поглядів на інтерпретацію однакових даних), а також процедури *аудиту даних*.

Наукова новизна одержаних результатів.

Уперше:

– *виокремлено* особливості конструювання православної ідентичності в секуляризованому суспільстві, а саме: 1) залежність змісту складових православної ідентичності від рівневості розгортання процесу секуляризації – ресакралізація буденності найбільшою мірою позначається на змісті позаінституційної складової, зміна ролі релігійних інститутів – на змісті інституційної складової, переведення православної традиції в соціокультурну площину – впливає на інтимно-особистісну складову; 2) диференціація моделей православної ідентичності відбувається за рахунок різного ступеню інтеграції основ православної традиції у повсякденність та формування із урахування цієї ступеневості внутрішньої потреби у вірі; 3) варіативність змістового наповнення компонентів православної ідентичності, будучи обумовленою природою релігійного досвіду, закріплюється через сукупність застосовуваних особистістю релігійних (храмових та буденних) практик;

– *визначено* соціально-психологічні наслідки процесу секуляризації в Україні, серед яких: *реструктуризація* релігійного життя суспільства й особистості, що має наслідком диверсифікацію моделей православної ідентичності; *ресакралізація* буденності, що призводить до актуалізації конфесійної належності як

потреби у певній соціальній ідентичності; *десинхронізація* змісту морально-етичних регулятивів як наслідок значущих змін в системі суспільних інститутів; *синкретизація* поглядів, цінностей та норм, продукованих різними релігійними традиціями, що призводить до змістових змін конфесійної ідентичності;

– *розкрито* психологічний сенс процесів секуляризації українського суспільства як переходу від обов'язкового монорелігійного домінування до множинності релігійних формацій, який полягає у наданні особистості свободи вибору у конструюванні ідентичності на основі індивідуальної релігійності;

– *визначено* функцію індивідуальної релігійності як адаптацію релігійних положень до особистих релігійних уявлень і ідей, що реалізується через еклектичне поєднання суперечливих компонентів секулярного поля, систематизацію та структуруацію останніх згідно з особистим досвідом вірянина;

– *представлено* православну ідентичність як трикомпонентну конструкцію, що складається в процесі релігійної соціалізації особистості в інституті релігії через її включення в систему конфесійних відносин (інституційна складова), через реалізацію релігійних практик повсякденності (позаінституційна складова) та через сприйняття і внутрішнє засвоєння нею релігійних доктрин, цінностей і норм (інтимно-особистісна складова);

– *виокремлено та описано* особливості змісту й структури *традиційної, мішаної, прагматичної та профанної* моделей православної ідентичності як форм інтеграції повсякденних та інституційних практик в умовах секуляризованого суспільства;

– *доведено*, що особливості конструювання моделей православної ідентичності особистості походять від дії різних механізмів, що лежать у їхній основі: *традиційної* як доктриналізації основ православ'я; *мішаної* як привласнення положень, цінностей та норм православ'я; *прагматичної* як раціоналізації основних положень православної традиції; *профанної* як утилітарного використання релігійних практик.

Поглиблено уявлення:

– про індивідуальну релігійність як феномен, який в інтегрованому вигляді визначає рівень впливу релігії на окрему особистість, а також усвідомлення процесів і тенденцій, що відбуваються у різних релевантних сегментах життя соціуму;

– про релігійну практику як спосіб «привнесення» за допомогою символічних дій змісту релігійної доктрини у внутрішній індивідуальний досвід особистості та як механізм збереження і передачі релігійної традиції;

– про нормативні елементи інституційного релігійного дискурсу, що організують компоненти православної ідентичності особистості.

Практичне значення. Сформульовані в роботі теоретичні положення, емпіричні результати та висновки можуть бути використані при підготовці рекомендацій для планування і розробки програм культурної, конфесійної та молодіжної політики з метою успішної соціалізації молоді. На матеріалі роботи можливе формування засад для розробки та побудови психотерапевтичних та освітньо-навчальних програм. Розроблений опитувальник «Структура секулярного

поля сучасного суспільства» уможливить діагностику особистісної чутливості до релевантних процесів. Результати дослідження можуть бути використані при розробці лекційних, семінарських та практичних курсів з психології релігії та етнопсихології, спецкурсів з православної психотерапії та екзистенційної психології.

Результати дослідження **впроваджено** в практику роботи Оболонського районного у м. Києві центру соціальних служб (довідка № 25-10-36 від 26.10.2020 р.), громадської організації православного спрямування «Елеос-Україна» (довідка № 17/09/2020/50/14-1 від 17.09.2020 р.), під час викладання навчальних дисциплін у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна»: авторського спецкурсу «Конфесійна підтримка в соціальній роботі» у процесі підготовки фахівців із соціальної роботи (довідка № 2031 від 10.06.2019 р.) та психологічних дисциплін для фахівців-психологів (довідка № 2298 від 06.10.2020 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, результати емпіричного дослідження та висновки роботи доповідалися й обговорювалися на IV Міжнародній науково-практичній конференції «Особистість у сучасному світі: проблеми розвитку та психологічної допомоги» (м. Ніжин, 30-31 жовтня 2013 р.), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Проблема особистості у сучасній психології: теорія, методологія, практика» (м. Одеса, 18-19 вересня 2014 р.), Міжнародній науковій конференції «Актуальні питання та проблеми розвитку соціальних наук» (м. Кельце, Республіка Польща, 28-30 червня 2016 р.), Міжнародній науковій конференції «Десяті Сіверянські соціально-психологічні читання» (м. Чернігів, 29 листопада 2019 р.), II Усеукраїнському конгресі із соціальної психології (з міжнародною участю) «Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи» (м. Київ, 7-8 листопада 2019 р.), Всеукраїнській науковій конференції «П'яті сіверянські соціально-психологічні читання» (м. Чернігів, 29 жовтня 2014 р.), XI Всеукраїнській науковій конференції студентів і молодих вчених «Молодь: освіта, наука, духовність» (м. Київ, 09-10 квітня 2014 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні практики» (м. Київ, 15 грудня 2017 р.), VIII Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави» (м. Київ, 12-13 жовтня 2017 р.), XXI щорічній науковій конференції «Соціальна і політична психологія сьогодні: здобутки, проблеми, нові рубежі» (м. Київ, 3-4 березня 2015 р.), Науково-практичній конференції «Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості» (м. Харків, 15-16 січня 2021 р.), методологічному семінарі «Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів» (м. Київ, 29 жовтня 2014 р.), VIII науковому семінарі «Множинність особистості у просторі життєвого досвіду» (10 червня 2010 р.).

Публікації. Основний зміст роботи відображено у 10 наукових публікаціях, серед яких 5 статей – у фахових наукових виданнях, включених до переліку МОН України, 1 стаття – у виданні України, яке включене до міжнародних наукометричних баз, 1 розділ у колективній монографії, 3 наукові праці, що

засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають отримані наукові результати.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та 10 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 274 сторінки, із них 178 сторінок основного тексту. Список використаних джерел містить 278 найменувань, із них – 50 англійською мовою. У роботі представлено 7 таблиць та 13 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет дослідження, його мету та завдання, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення, вказано форми апробації та наведено відомості про структуру й обсяг дисертації.

У **першому** розділі роботи – **«Соціальні передумови секуляризації як процесу формування православної релігійної ідентичності: теоретико-методологічний аналіз»** – висвітлено феномен секуляризації, показано його соціальні складові та виокремлено основні тенденції, що виникають у його межах, визначено особливості конструювання православної ідентичності та представлено її структуру.

На основі теоретичного аналізу з'ясовано, що історія дослідження феномена секуляризації є тривалою й продуктивною, а його вивченню присвячено численні праці філософів (Х. Блюменберг, М. Еліаде, М. Малерб, Ч. Тейлор, М. Хайдеггер, Л. Феєрбах) та соціологів (Р. Белла, П. Бергер, М. Вебер, К. Доббеларе, Т Парсонс, Б. Уїлсон), в котрих висвітлюються різні аспекти умов, причин та наслідків цього процесу. Окремі аспекти, релевантні проблематиці секуляризації суспільства, досліджувалися Ж.-П. Віллемом (зміна структури суспільства й динаміки його релігійного життя), Х. Козановою (концепція публічної релігії і теорія «деприватизації релігії»), Ю. Габермасом (теорія постсекуляризму).

Новітній етап секуляризації та його теоретичне осмислення представлено в роботах О. Богданової, І. Каргіної, С. Корольова, М. Мчедлова, А. Токарева, Д. Узланера, М. Черенкова, О. Яроцької. Наголос на переосмисленні секулярності в умовах стрімких глобалізаційних змін здійснено у дослідженнях І. Петрової, Т. Серги, М. Туленкова, Р. Халікова, Ф. Шандора, С. Яремчука. Вивчення релігії та її трансформації під впливом постмодерних тенденцій подано в роботах А. Колодного. Соціально-психологічні аспекти феномену секуляризації розкрито у роботах Д. Овчарова.

Розглянувши соціальні та соціально-психологічні умови й причини секуляризації, а також проаналізувавши її наслідки в різних сегментах соціальної реальності, ми виокремили чільні висхідні тенденції, серед яких: 1) реструктуризація релігійного життя, що відбувається внаслідок рутинізації релігійного досвіду, формалізму і бюрократизації релігійного життя, промислової модернізації та технологізації; 2) зростання формальної релігійності, появу нового типу вірянину («близького до світського») та зміна ролі Церкви в соціальному житті, 3) відносна легкість проникнення або виникнення неорелігій, поширення неформальних релігійних рухів, груп, асоціацій, 4) посилення релігійного

синкретизму, що призводить до розмивання меж релігійних систем, 5) виникнення глобальних релігійних рухів як нового соціокультурного феномену. Внаслідок згаданих тенденцій конструювання православної ідентичності відбувається у такому соціальному просторі, який можна охарактеризувати як багатовимірний та суперечливий.

Слідом за І. Горохолінською, секулярність тлумачиться нами як стан світоглядного самовизначення, якість способу культурно-духовної й ціннісно-праксеологічної самореалізації особистості чи спільноти.

Різні соціальні процеси – від зовнішньополітичних до внутрішньоконфесійних, від глобалізаційних до локалізаційних, від секуляризаційних до ресакралізаційних – призводять до того, що релігійні ідентифікації українців не мають єдиного наскрізного процесу, який забезпечував би тотожність (подібність) результату. Саме внаслідок процесів секуляризації українське суспільство, відійшовши від обов'язкового монорелігійного домінування, отримало множинність різноманітних релігійних формацій, надавши особистості свободу вибору конструювання православної ідентичності.

Хоча вивчення православ'я має давню традицію як у теології, філософії, так і соціології й психології, тлумачення «релігійного» в цілому та православ'я зокрема як дискурсивної традиції (І. Папаяні, В. Попов, Н. Савелюк) виявилось новим продуктивним підходом, який уможливив вивчення повсякденних структур «православної» (тобто феноменів, через артикуляцію або проживання яких відтворюється належність до православ'я). Акцент, перенесений на відчуття православної належності (А. Забіяко, О. Палагнюк, Л. Суятінова), висвітлює особливості практик причетності до дискурсивної традиції православ'я. Під таким кутом зору у такому підході важливим є не лише рівень релігійності як такої, а й форми й механізми включення в інституційну православну традицію.

Значну кількість праць присвячено інтерпретації функцій віри та релігійного досвіду особистості в процесах набуття православної ідентичності (М. Бубер, Л. Вітгенштейн). Не менше уваги приділяється розкриттю змісту релігійних переживань (Г. Геффдінг, В. Джемс). На наш погляд, найбільш продуктивним є тлумачення, за яким релігійний досвід постає як похідна від особливостей категоризації та інтерпретації подій особистістю, оскільки ці особливості значною мірою визначають, що саме і як саме переживається людиною в повсякденному житті і релігійній практиці та інтегрується у формі православної ідентичності.

Православна ідентичність визначається як результат соціальної ідентифікації, що відбувається в процесі релігійної соціалізації особи в інституті релігії через включення людини в систему конфесійних відносин (інституційна складова), через реалізацію релігійних практик повсякденності (позаінституційна складова) та через сприйняття і внутрішнє засвоєння нею релігійних доктрин, цінностей і норм (інтимно-особистісна складова) (Рис.1).

Інституційна складова православної ідентичності формується в результаті соціалізації в секулярному соціумі, де православ'я виступає традиційно-культурною основою релігійної взаємодії, а сам процес соціалізації відбувається через залучення до норм віросповідання, цінностей та інституційних практик. Через приєднання до

інституційних основ православної традиції людина отримує готову світоглядну модель у вигляді вірувань та догматів, а також сталі поведінкові практики.

Рис.1. Модель конструювання православної ідентичності в секулярному просторі

Позаінституційна складова православної ідентичності формується як наслідок відтворення релігійних практик у побуті, щоденному житті, відносинах зі світськими закладами тощо. У повсякденності православна традиція постає механізмом трансляції релігійного досвіду особистості, а повсякденне життя, з його приватними інтересами та звичайними заняттями, виступає своєрідним фільтром кристалізації релігійного досвіду особистості.

Інтимно-особистісна складова православної ідентичності залучає людину в простір православного віровчення, включає елементи індивідуального релігійного досвіду та містить власні рефлексії з приводу проходження духовного шляху, опанування релігійними переживаннями.

У другому розділі – «**Етапи і процедура емпіричного дослідження моделей конструювання православної ідентичності**» описано етапи емпіричного дослідження особливостей конструювання православної ідентичності в умовах секулярного суспільства, представлено основні методи і визначено психодіагностичний інструментарій, який застосовувався при вивченні особливостей конструювання різних складових православної ідентичності, а також подано особливості застосування комбінованої стратегії проведення дослідження.

Розроблення емпіричної програми дослідження ґрунтувалося на потребі врахування різномірності складових православної ідентичності, конституенти котрих перебувають на різних рівнях соціальної реальності.

Так, звернення до дискурс-аналізу при аналізі інституційної складової є найбільш виправданим, оскільки дозволяє виокремити механізми залучення особистості у простір норм та цінностей, приєднання до котрих створює для неї основу відчуття себе як православного вірянина.

Стосовно позаінституційної складової показано, що вона найбільш виразно проступає у особливих ритуалах та діях, оскільки поведінковий репертуар вірян не обмежується тільки стінами храму. Релігійну повсякденність, яка стає основним «наповненням» позаінституційної складової православної ідентичності, представлено за допомогою особливостей функціонування релігійних норм та приписів в щоденних соціальних умовах. Останнє дозволяє розглядати соціальну функцію релігійної повсякденності, її ролі, цінності і норми, відносини, що реалізуються у буденності, а також щоденну активність особистості, яка вибудовується в її межах. Повсякденну релігійну практику представлено як спосіб «привнесення» за допомогою символічних дій, змісту релігійної доктрини у внутрішній індивідуальний досвід особистості та як механізм збереження і передачі релігійної традиції.

Саме у змісті позаінституційної складової відбувається найбільш щільне наближення особистості до секуляризаційних впливів, адже такі поведінкові ритуали завжди суб'єктивні, оскільки пов'язані з особистим трактуванням вкладених в релігійну дію смислів. Отже, для методичного аспекту дослідження це означає необхідність пошуку такого інструментарію, який відкривав би доступ як до загальної, так і індивідуальної моделі репрезентації змісту релігійного досвіду. Таким вимогам, як показано, відповідає метод семантичних універсалій (розроблений О. Артемьєвою).

Інтимно-особистісна складова православної ідентичності, як показано, може досліджуватися в рамках психометричного підходу до діагностики особистості, оскільки той орієнтований головним чином на кількісний вимір характеристик і параметрів, за допомогою яких описується особистість. Наявність таких вимірювань надасть можливість кількісного порівняльного аналізу різних моделей. Для виконання поставлених завдань обрано «Шкалу релігійної орієнтації» (Г. Олпорта, Д. Росса) та «Тест структури індивідуальної релігійності» (Ю. Щербатих).

Вибіркова сукупність у дослідженні формувалася за двома стратегіями. Перша із них – метод снігової кулі – уможливила доступ до представників важкодоступної, «прихованої» частини спільноти, друга – вибірка, керована респондентом (он-лайн процедура) – застосовувалася з метою нівелювання елементів суб'єктивного відбору й збільшення обсягів. Параметри включення не перетиналися, що дозволило розглядати спільне використання вибірок як процедуру триангуляції досліджуваних.

У третьому розділі – **«Змістові особливості моделей православної ідентичності, сконструйованих в умовах секуляризації суспільства»** – описано й проаналізовано вплив секуляризації суспільства на варіативність структурно-змістових характеристик моделей православної ідентичності, а також висвітлено специфіку традиційної, мішаної, прагматичної та профанної моделей православної ідентичності.

Авторський опитувальник «Структура секулярного поля сучасного суспільства» призначено для діагностики чутливості особи до процесів

секуляризації, вимірюваної у площинах «суспільство», «родина» та «особистість». Основні психометричні показники опитувальника «Структура секулярного поля сучасного суспільства» (діапазон індексу дискримінативності, δ Фергюсона, відповідність нормальному розподіленню, α Кронбаха, показник Спірмена-Брауна та показник λ Гутмана, показники ретестової надійності, а також процедури забезпечення змістової та підтвердження критеріальної валідностей є такими, що відповідають вимогам до особистісних тестів.

Залежно від особливостей реагування осіб на секуляризаційні процеси (чутливості особи до того чи того секуляризаційного впливу у вимірах «суспільство», «родина», «особистість») на основі ієрархічного кластерного аналізу виокремлено чотири субвибірки, які надалі постали як рівні незалежної суб'єктної змінної у квазіекспериментальному дослідженні та конституенти різних моделей православної ідентичності – традиційної, мішаної, прагматичної, профанної.

Дослідження інституційної складової православної ідентичності відбувалося з урахуванням догматичності та незмінності основ православної традиції. Виявлення особливостей конструювання образу «православного християнина» (його змісту та структури) здійснено завдяки аналізу вторинних релігійних текстів, зміст яких інтертекстуально відтворює основи православного віровчення. У результаті було визначено *структурні елементи* такого образу (особистісні, ціннісно-нормативні, мотиваційні й поведінкові регулятиви) та виокремлено *інструменти комунікативної репрезентації образу у тексті* (ілюстративна кристалізація, узвичаєння ідеального, етична подієвість).

Зміст інституційної складової конструюється під впливом основних механізмів релігійного дискурсу, дія яких спрямована на залучення особистості до православної віри та підтримання віри, внаслідок чого ця складова має спільний зміст у всіх моделях. *Механізм ідеологічної універсалізації* забезпечує декларацію постійності, незмінності основ православної традиції, що дозволяє особистості «впізнавати» абстрактні явища та поняття та адаптувати їх до повсякденних ситуацій. *Механізм концептуалізації* забезпечує внутрішню узгодженість православного віровчення та підтримання відповідної унікальної картини світу, що сприяє освоєнню особистістю системи знань у відповідності з православними цінностями та догмами. *Механізм уніфікації* відтворює символічне конструювання форм інституційності та повсякденності через стандартизацію та ритуалізацію практик, що дозволяє уніфікувати множинність можливих вчинків, намірів особистості і «вмістити» їх у єдину рамку православного віровчення.

Дослідження особливостей *позаінституційної складової* православної ідентичності особистості дало підстави розглядати саму релігійну ідентичність через зв'язок її характеристик, що становлять собою загальне і індивідуальне, мають тенденцію взаємодоповнюватися чи індивідуалізуватися, аж до повного вибудовування особистістю простору для вільного конструювання «власного священного». Реконструкція варіативності моделей здійснювалася через узагальнення змісту практик в межах моделі та виокремлення релевантних ключових практик.

Оскільки диференціація моделей, на наш погляд, значною мірою пов'язана зі специфікою повсякденних практик, то для уточнення цих особливостей ми

використали міру подібності/відмінності, оцінювану на основі коефіцієнта рангової кореляції ρ Спірмена. Між «традиційною» та «мішаною» моделями виявлено певну схожість ($\rho = 0,826$, $p = 0,000$), що свідчить про конструювання цих моделей під істотним впливом інституційного дискурсу (він є вагомим, аніж світський), а тому «відстань» між тим, що постулюється православною традицією, та тим, що реалізується у побуті, є незначною. Подібність між «прагматичною» та «профанною» моделями ($\rho = 0,898$, $p = 0,000$) походить внаслідок того, що вони більшою мірою підпадають під вплив світських дискурсів (особа, звертаючись до релігії, керується, переважно, актуальними для неї повсякденними проблемами та потребами).

Відмінності між «традиційною» та «профанною» моделями ($\rho = -0,566$, $p = 0,001$) походять від їхнього конструювання у межах різних координат «світського-релігійного», а саме: «традиційна» модель у повсякденності формується через визнання та привласнення норм закріплених православною традицією (цінностей, практик, способу життя тощо), «профанна» вибудовується на ґрунті світського тлумачення релігійного, що у повсякденність вплітається як відбиток культурних, соціальних та інших взаємозв'язків у різних сферах життєдіяльності людини. Відмінності між «традиційною» та «прагматичною» моделями ($\rho = -0,579$, $p = 0,001$), пояснюються тим, що прагматична модель у повсякденності конструюється через своєрідну свободу в «присвоєнні» релігійних догм, а вибірковість і довільне конструювання стосується не лише релігійних практик, а й цінностей та норм, що може бути наслідком секуляризаційних процесів. На відміну від «традиційної» моделі, де основою виступають інституційні форми репрезентації релігійності, особи з «прагматичною» моделлю дистанціюються від зазначених форм та схильні виробляти власне ставлення до релігійної традиції в цілому. Отримані патерни подібності/відмінності, на наш погляд, є наслідком розщеплення при конструюванні ідентичностей у секулярному середовищі.

Аналіз *інтимно-особистісної складової* православної ідентичності за її деталізованими показниками дав підстави стверджувати, що для усіх шкал наявні статистично значущі відмінності (ANOVA, F, $p \leq 0,05$), що вказує на сутнісне значення цих показників для диференціації змістового наповнення моделей православної ідентичності

Виокремлені моделі конструювання православної ідентичності характеризуються диференціацією та варіативністю змістового наповнення компонентів у залежності від рівності розгортання процесу секуляризації:

«Традиційна модель православної ідентичності», найбільшою мірою тяжіє до сакралізації релігійного досвіду особистості та є нечутливою до секуляризаційних впливів (оскільки відокремлення релігійної складової від світської нівелюється сформованою релігійною самосвідомістю). Загалом модель специфікується інституційним способом освоєння православної традиції. Позаінституційна складова визначається через практики, які стосуються культової системи релігійної діяльності особистості, релігійних цінностей, привнесених особистістю у власну повсякденність, інституційним оформленням/закріпленням релігійності. У змісті інтимно-особистісної складової артикуляції набувають такі особливості, як тенденція вірити в Творця і визнавати існування вищої сили, що створила світ;

наявність релігійної самосвідомості, тобто внутрішньої потреби в релігійному віруванні; послідовна внутрішня релігійність.

«Мішана модель православної ідентичності», основою якої є гносеологічні корені релігійності (конструювання «власного священного»), чутлива до секуляризаційних впливів, що зачіпають організацію окремих сфер життя (реструктуризація релігійного життя). Загалом модель специфікується через поєднання інституційних релігійних норм з вимогами світського життя в освоєнні православної традиції (з опором на православну доктрину). Позаінституційна складова конструюється практиками, що стосуються привнесення особистістю релігійних цінностей у власну повсякденність, проявів індивідуалізації релігійності особистості, культової системи релігійної діяльності особистості, вибудовування простору для вільного конструювання «власного священного», критичного ставлення до пізнання релігійного віровчення. У змісті інтимно-особистісної складової виразності набувають тенденція особистості шукати в релігії підтримку і розраду та ставлення до релігії як зразка моральних норм поведінки.

«Прагматична модель православної ідентичності» найбільшою мірою тяжіє до традиційно-обрядової природи релігійного досвіду та чутлива до секуляризаційних впливів, які зачіпають організацію життя суспільства загалом. Модель специфікується вибіркоким освоєнням православної (інституційної) традиції («привласнення» релігійних норм, цінностей є приватним вибором). У позаінституційній складовій визначальними є практики, що стосуються соціальної амбівалентності (суперечлива система цінностей), «комерціалізації» та індивідуалізації особистістю власного релігійного життя, переважанням світських цінностей та норм. У змісті інтимно-особистісної складової вираженими є такі особливості, як ставлення до релігії як до філософської концепції та послідовна зовнішня релігійність.

«Профанна модель православної ідентичності» найбільшою мірою тяжіє до магічної природи релігійного досвіду (визнання релігії як такої, що має свої межі та існування області нерелігійного). Її характеризує високий вплив секуляризаційних процесів на конструювання ідентичності на різних рівнях, що оприявнюється через зростання формальної (зовнішньої) релігійності. Модель специфікується непослідовним освоєнням православної (інституційної) традиції, тобто буденність людина зорганізовує на основі хаотично сформованих релігійних уявлень. У позаінституційній складовій визначальними є практики, що стосуються соціальної амбівалентності (суперечлива система цінностей), зовнішніх проявів релігійності, хаотично сформованих релігійних уявлень. У змісті інтимно-особистісної складової вираженими є значний інтерес до магічного, культового, обрядового, до загадкових і таємничих явищ та непослідовна релігійність.

Аналіз особливостей конструювання кожної з моделей дає підстави стверджувати, що вони різняться внаслідок неоднакової чутливості до секуляризаційних впливів, диференційованості змістового наповнення компонентів, за рахунок чого виникають індивідуальні відмінності у ступені інтеграції основ православної традиції у повсякденність та формування із урахування цієї ступеневості внутрішньої потреби у вірі.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано новий підхід до розв'язання наукової проблеми конструювання православної ідентичності в умовах секуляризованого суспільства, що дало змогу виявити загальні особливості її конструювання, а також виокремити та описати структурно-змістові та регулятивні характеристики традиційної, мішаної, прагматичної та профанної моделей православної ідентичності, що сприятиме поглибленню розуміння впливу секуляризаційних процесів на особистість. Отримані результати дозволили зробити такі висновки.

1. Внаслідок процесів секуляризації українське суспільство, відійшовши від обов'язкового монорелігійного домінування, отримало множинність релігійних формацій, надавши особистості свободу вибору у конструюванні ідентичності на основі індивідуальної релігійності. Функцією індивідуальної релігійності є адаптація релігійних положень до особистих релігійних уявлень і ідей, що реалізується через еkleктичне поєднання суперечливих релігійних поглядів, систематизацію та структуруацію останніх згідно з особистим досвідом вірянина. На особистісному рівні особливості адаптивного процесу позначаються диверсифікацією конструкцій православної ідентичності.

Православна ідентичність є результатом соціальної ідентифікації, що відбувається в процесі релігійної соціалізації особи в інституті релігії (інституційна складова) через включення людини в систему конфесійних відносин, через реалізацію релігійних практик повсякденності (позаінституційна складова) та через сприйняття і внутрішнє засвоєння нею релігійних доктрин, цінностей і норм (інтимно-особистісна складова).

2. Адекватність застосування дослідницьких процедур, які можуть бути використані для вивчення особливостей конструювання православної ідентичності, ґрунтується на потребі врахування різнорівневості складових православної ідентичності, конституенти котрих перебувають на різних рівнях соціальної реальності. Авторський опитувальник «Структура секулярного поля сучасного суспільства» призначений для діагностики чутливості особи до процесів секуляризації та складається із трьох незалежних шкал («родина», «суспільство», «особистість»).

3. Особливості конструювання православної ідентичності в секуляризованому суспільстві полягають у тому, що 1) існує залежність змісту складових православної ідентичності від рівневості розгортання процесу секуляризації: ресакралізація буденності найбільшою мірою позначається на змісті позаінституційної складової, зміна ролі релігійних інститутів – на змісті інституційної складової, переведення православної традиції в соціокультурну площину – впливає на інтимно-особистісну складову; 2) диференціація моделей православної ідентичності відбувається за рахунок різного ступеню інтеграції основ православної традиції у повсякденність та формування із урахування цієї ступеневості внутрішньої потреби у вірі; 3) варіативність змістового наповнення компонентів православної ідентичності, будучи обумовленою природою релігійного досвіду, закріплюється через сукупність застосовуваних особистістю релігійних (храмових та буденних) практик.

4. Зміст інституційної складової (спільний для усіх моделей) конструюється під дією основних механізмів релігійного дискурсу, а саме: ідеологічної універсалізації,

категоризації/концептуалізації, уніфікації/ритуалізації, внаслідок чого продукується спільне поле ціннісно-нормативних і догматичних основ релігії, а також забезпечується відтворення, контроль та підтримання відповідності буденних практики та дій особи згідно православної традиції.

Для позаінституційної складової визначальним є ступінь послідовності між релігійними інституційними практиками та релігійними практиками повсякденності, що слугує інструментом диференціації основ ідентифікування особистості. Через осмислення й інтерпретацію перші практики впливають на формування життєвого та релігійного досвіду особистості, опосередковано відображаючись у повсякденних практиках, що індивідуалізує ступінь релігійності у повсякденному житті кожної людини, оформлюючи інтимно-особистісну складову конкретної моделі ідентичності.

Для традиційної – це наявність внутрішньої потреби особистості в релігійному віруванні, вибудова переконань на основі віри в Творця як вищої сили, привнесення сакрального змісту у власне буття, для мішаної – пошук в православній традиції підтримки та захисту у різних життєвих обставинах, критичніше ставлення до опанування православною традицією та прагнення пізнати її основи не лише в інституційній інтерпретації, а й через рефлексію власного досвіду, для прагматичної – освоєння православної традиції як другорядної цінності, що слугує інструментом для досягнення різних повсякденних цілей, для профанної – несформованість внутрішньої потреби особистості в релігійному віруванні, схильність до магічного тлумачення сакрального як частки релігійної обрядовості.

Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо у комплексному вивченні механізмів підтримки та функціонування конфесійної ідентичності у соціокультурному просторі, що сприятиме гармонізації релігійної взаємодії та формуванню основ для конструктивних міжконфесійних та міжрелігійних діалогів у сфері соціального служіння та підтримки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

А) Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях затверджених МОН України:

1. Цукур О. Г. Довіра як складова віри у релігійному досвіді особистості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Чернігів: ЧНПУ, 2014. Вип. 121 (2). С. 193–196.

2. Цукур О. Г. Проповідницький дискурс: підходи до визначення поняття. *Психологічні науки: проблеми і здобутки: Збірник наукових статей Київського міжнародного університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України*. Київ: КиМУ, 2014. Випуск 6. С. 277-292.

3. Цукур О. Г. Ресурси критичного дискурс-аналізу як методу дослідження інституційних основ православної ідентичності. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ: Міленіум, 2015. Вип. 35 (38). С. 292-301.

4. Tsukur O. G. The application of content analysis for the textual construction of the Orthodox identity. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ: Міленіум, 2016. Вип. 38 (41). С. 73-82.

5. Цукур О. Г. Конструювання особистістю православної ідентичності в секулярному суспільстві: позаінституційний вимір. Психологічні науки: проблеми і здобутки: Збірник наукових статей Київського міжнародного університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Київ: КиМУ, 2020. № 1-2 (15-16).

Монографія (розділ):

6. Цукур О. Г. Особливості комунікативного конструювання соціального діалогу в релігійному дискурсі // *Соціальний діалог у вимірах когнітивного спілкування: [монографія]* / [О. М. Кочубейник, В. М. Духневич, З. Ф. Сіверс, І. В. Петренко, Н. О. Довгань, О. Г. Цукур, О. В. Івачевська]; за наук. ред. О. М. Кочубейник; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький, 2018. С. 133-157

Публікації у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз:

7. Цукур О. Г. Конструювання релігійного переживання: сакралізована інтерпретація повсякденності. *Психологічні перспективи*. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. Вип. 25. С. 268–279.

Б) Опубліковані праці апробаційного характеру:

8. Цукур О. Г. (2014) Пізнавальні операції у процесі комунікативної взаємодії в православному дискурсі. *Молодь: освіта, наука, духовність: тези доповідей XI Всеукр. наук. конф.* (Київ, 09-10 квітня 2014 р.). Київ: Університет «Україна». С. 309–311

9. Цукур О. Г. (2016) Структурна модель конструкту православної ідентичності особистості. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings*. (Kielce, 28-30 June 2016). Kielce: Holy Cross University, 2016. P. 148–149.

10. Цукур О. Г. (2021) До питання вивчення психологічних компонентів конфесійної ідентичності особистості. *Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості: збірник тез Міжнар. наук.-практ. конф.* (Харків, 15-16 січня 2021 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень». С. 121–124

АНОТАЦІЇ

Цукур О. Г. Особливості конструювання особистістю православної ідентичності в умовах секуляризації суспільства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. – Київ, 2021 р.

У роботі представлено результати теоретичного та емпіричного дослідження конструювання особистістю православної ідентичності в умовах розмежування релігійної і світської систем суспільства при одночасному збереженні взаємодії та взаємодоповнення однієї підсистеми іншою. Представлено православну ідентичність як трикомпонентну конструкцію, що складається в процесі релігійної соціалізації особи в інституті релігії через включення людини до системи конфесійних відносин (інституційна складова), через реалізацію релігійних практик повсякденності (позаінституційна складова) та через сприйняття і внутрішнє засвоєння нею релігійних доктрин, цінностей і норм (інтимно-особистісна складова). Запропоновано моделі православної ідентичності: «Традиційна модель ідентичності», «Мішана модель ідентичності», «Профанна модель ідентичності», «Прагматична модель ідентичності». Змістові варіації моделей обумовлено тематичною організацією релігійного досвіду, який акумульовано та артикульовано в категоріях інституційного православного дискурсу, а ступінь диференційованості – у повсякденних виявах індивідуальної релігійності особистості.

Ключові слова: православна ідентичність, індивідуальна релігійність, релігійний досвід, секуляризація, моделі православної ідентичності, рівні секуляризації, інституційний православний дискурс.

Tsukur O. G. Peculiarities construction by personality of Orthodox identity in the conditions of secularization of society. –On the rights of the manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Psychological Sciences in specialty 19.00.05 – social psychology; psychology of social work. – Institute for Social and Political Psychology of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021.

The paper presents the results of a study of the peculiarities of personality construction of Orthodox identity in the context of secularization of society, the relevance of which is due to changes in socio-cultural context and general interpretive framework for conceptualizing various ideas about religiosity. It is substantiated that taking into account the multiplicity of religious manifestations opens new opportunities in studying the peculiarities of constructing Orthodox identity and determines the development of its various aspects depending on the processes of secularization and re-sacralization, which is primarily expressed in the restructuring of religious life.

For the first time, the psychological meaning of the processes of secularization of Ukrainian society as a transition from mandatory monoreligious domination to the multiplicity of religious formations and which consists in giving the individual freedom of choice in constructing identity based on individual religiosity.

According to the results of theoretical analysis, Orthodox identity is defined as the result of social identification that occurs in the process of religious socialization of a person in the institution of religion through the inclusion of a person in the system of confessional relations (institutional component), through the implementation of religious practices of everyday life (non-institutional component) and through its perception and internal assimilation of religious doctrines, values and norms (intimate-personal component). Accordingly, the study of the peculiarities of the construction of Orthodox identity was carried out taking into account all three components.

A theoretical model of personality construction of Orthodox identity in a secular space is proposed, which consists of: social dimension (levels of secularization); institutional dimension (discursive mechanisms, temple practices); non-institutional dimension (everyday religious practices); personal dimension (individual religiosity) and religious constellations, in the form of a person's religious experience of his nature (relationships between components).

The complex program of methods for revealing features of construction of the personality of orthodox identity in the conditions of secularization is substantiated. It is shown that the adequacy of the application of research procedures is based on the need to take into account the diversity of components of Orthodox identity, the constituents of which are at different levels of social reality.

Based on hierarchical cluster analysis, the specific consequences of a person's sensitivity to a particular secularization influence («society», «family», «personality») are identified and the structure of many objects (people in the sample) and their division. on homogeneous groups (subsamples). Four sub-samples have been identified, depending on the peculiarities of individuals' responses to secularization processes, which appear as independent subject variables in quasi-experimental research and constituents of different models of Orthodox identity – «traditional», «mixed», «pragmatic», «profane».

The idea of the normative elements of the institutional religious discourse that organize the components of the Orthodox identity of the individual is deepened. It is shown that the content of the institutional component (common to all models) is constructed under the influence of the main mechanisms of religious discourse, namely: the mechanism of ideological universalization (legitimation of the state of affairs; declaration of permanence, immutability of facts independent of specific conditions); categorization mechanism - conceptualization (selection of facts from a certain group on the basis of a specific feature); mechanism of unification - ritualization (standardization of the state of affairs; symbolic construction of forms of institutionality and everyday life). It is proved that the institutional discourse in the structure of Orthodox identity constructs a common field of value-normative and dogmatic foundations of religion, as well as ensures the reproduction, control and maintenance of compliance with everyday practices and actions of a person to established religious standards.

For the first time, the peculiarities of the content and structure of traditional, mixed, pragmatic and profane models of Orthodox identity as forms of integration of everyday and institutional practices in a secularized society are singled out and described.

The specifics of the models describing the peculiarities of the construction of the Orthodox identity by the person are determined.

The function of individual religiosity is defined as the adaptation of religious positions to personal religious ideas, which is realized through an eclectic combination of contradictory components of the secular field, systematization and structuring of the latter according to the personal experience of the believer.

The socio-psychological consequences of the process of secularization, which characterize the field in which the Orthodox identity is constructed, are singled out: 1) restructuring of the religious life of society and the individual, which results in diversification of models of Orthodox identity; 2) re-sacralization of everyday life, which leads to the actualization of confessional affiliation as a need for a certain social identity;

3) desynchronization of the content of moral and ethical regulations as a consequence of significant changes in the system of social institutions; 4) syncretization of views, values and norms produced by different religious traditions, which leads to semantic changes in religious identity.

It is proved that the peculiarities of constructing models of Orthodox identity of the individual come from the action of various mechanisms that underlie them: traditional as the doctrinalization of the foundations of Orthodoxy; mixed as the appropriation of the provisions, values and norms of Orthodoxy; pragmatic as a rationalization of the basic provisions of the Orthodox tradition; profane as a utilitarian use of religious practices

Key words: Orthodox identity, individual religiosity, religious experience, secularization, models of Orthodox identity, levels of secularization, institutional Orthodox discourse.

Цукур О. Г. Особенности конструирования личностью православной идентичности в условиях секуляризации общества. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.05 – социальная психология; психология социальной работы. – Институт социальной и политической психологии НАПН Украины. – Киев, 2021.

В работе отражены результаты теоретического и эмпирического исследования особенностей конструирования личностью православной идентичности в условиях разграничения религиозной и светской систем общества при одновременном сохранении взаимодействия и взаимодополнения одной подсистемы другой. Представлено православную идентичность как трехкомпонентную конструкцию, которая выстраивается в процессе религиозной социализации личности в институте религии через включение в систему конфессиональных отношений (институциональная составляющая), через реализацию религиозных практик повседневности (внеинституциональная составляющая) и через восприятие и интериоризацию ею религиозных доктрин, ценностей и норм (интимно-личностная составляющая). Предложены модели православной идентичности: «Традиционная модель идентичности», «Мешаная модель идентичности», «Профанная модель идентичности», «Прагматическая модель идентичности». Содержательные вариации моделей обусловлены тематической организацией религиозного опыта, который аккумулируется и артикулируется в категориях институционального православного дискурса, а степень дифференцированности – в повседневных проявлениях индивидуальной религиозности личности.

Ключевые слова: православная идентичность, индивидуальная религиозность, религиозный опыт, секуляризация, модели православной идентичности, уровни секуляризации, институциональный православный дискурс.

Підписано до друку 16.03.2021
Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим.